

СУСПІЛЬНА НЕБЕЗПЕЧНІСТЬ ЗАЙНЯТТЯ ГРАЛЬНИМ БІЗНЕСОМ

У статті розглядаються основні загрози, обумовлені одним із видів забороненої господарської діяльності – гральним бізнесом. Серед них традиційно виділяють шкоду економічній безпеці держави та моральності, психічному здоров'ю людини. Наголошується, що надмірна криміналізація грального бізнесу сприяє поширенню корупційних проявів серед правоохоронців, унеможлиблює реалізацію завдань кримінального провадження.

Ключові слова: суспільна небезпечність, гральний бізнес, азартні ігри, криміналізація, суспільний інтерес, злочинність.

Гладун А. З. Общественная опасность занятия игорным бизнесом.

В статье рассматриваются основные угрозы, обусловленные одним из видов запрещенной хозяйственной деятельности – игорным бизнесом. Среди них обычно выделяют вред экономической безопасности государства и нравственности, психическому здоровью человека. Отмечается, что чрезмерная криминализация игорного бизнеса способствует распространению коррупционных проявлений среди правоохранителей, делает невозможной реализацию задач уголовного судопроизводства.

Ключевые слова: общественная опасность, игорный бизнес, азартные игры, криминализация, общественный интерес, преступность.

Gladun O. Z. Social Insecurity of Gambling Business.

Main threats, caused by one of the types of prohibited economic activity – gambling business, are reviewed in the article. Damage to state economic security, morality and mental health are traditionally distinguished among those threats. It is stressed that the excessive criminalization of gambling promotes corruption among law enforcement officials, makes impossible the implementation of criminal proceedings tasks.

Keywords: social insecurity, gambling business, gambling, criminalization, public interest, criminality.

Гральний бізнес досить складно однозначно оцінити як негативне явище, про що, приміром, свідчить неоднорідність у підходах до нормативно-правового регулювання організації та участі в азартних іграх у різних державах світу: від повної заборони на їх проведення (Іран, Туреччина) – до стимулювання розвитку індустрії азартних ігор як основного джерела бюджетних надходжень (Макао і Монако). Як стверджують соціологічні дослідження, – українці також не дійшли згоди у ставленні до грального бізнесу. На запитання «Як слід чинити з гральним бізнесом?» 42,3% учасників опитування у 2012 році відповіли, що його слід повністю заборонити (в 2009-му таких було 42,6%). Вивести гральні заклади за межі міст у спеціально обладнані розважальні центри побажали 40,6% респондентів (у 2009-му – 31,7%). Ще 6,1% українців зазначили, що гральний бізнес не слід обмежувати [1].

Тим не менше, зайняття гральним бізнесом наразі визнано найбільш суспільно небезпечним (злочинним) різновидом тимчасово забороненої господарської діяльності, що карається за ст. 203-2 КК України. Зайняття іншими видами забороненої господарської діяльності становить об'єктивну сторону складу адміністративного правопорушення (ст. 164-16 Кодексу України про адміністративні правопорушення). Також слід зауважити, що здійснена на підставі Закону України від 15 листопада 2011 року № 4025-VI так звана «гуманізація» відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності спричинила перехід зайняття гральним бізнесом із групи злочинів невеликої тяжкості в особливо тяжкі. Жоден інший основний склад злочину із розділу КК України «Злочини у сфері господарської діяльності» не віднесено до особливо тяжких. Водночас правова доктрина України визнає заборону щодо зайняття гральним бізнесом одним із найбільш дискусійних у науці питань, пов'язаних зі складами конкретних злочинів у сфері господарської діяльності [2, с. 377–378].

Загальновизнаною підставою криміналізації діяння є його суспільна небезпечність, що полягає у здатності певного діяння заподіювати чи створювати загрозу заподіяння істотної шкоди охоронюваним нормами кримінального права об'єктам. Тому суспільну небезпечність зайняття гральним бізнесом слід оцінювати, ґрунтуючись на об'єктивних даних про умови, в яких сьогодні функціонують гральні заклади, а також шкоду, що заподіює такий бізнес правам окремих громадян та інтересам держави. Як зазначалося в літературі: «Сенс принципу суспільної небезпечності полягає не в тому, щоб попередньо встановити ознаки, що свідчать про досить високу суспільну небезпечність будь-якого діяння (що

неможливо), а у вказівці на необхідність щоразу обговорювати і вирішувати все коло питань, пов'язаних з оцінкою специфічної суспільної небезпеки конкретного виду діянь» [3, с. 217]. Відтак завданнями статті є встановлення характеру та ступеня суспільної небезпечності зайняття гральним бізнесом, з'ясування наскільки адекватно вони відображені у чинному законодавстві України про кримінальну відповідальність.

У наукових дослідженнях традиційно виділяють два основні напрями загроз, за якими гральний бізнес визначається таким, що може заподіяти істотну шкоду: 1) економічна безпека держави та системи господарювання; 2) морально-етична складова життєдіяльності людини та її психічне здоров'я.

Так, наприклад, Скулиш В.Є. обґрунтовує суспільну небезпечність грального бізнесу для національної економіки через його тісний зв'язок із легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом [4]. Політова А.С. визначає характер суспільної небезпечності зайняття азартними іграми тим, що цей злочин підвищує розмір завданої шкоди, зв'язок із організованими злочинними групами, а також створює загрозу безпеці держави в економічній сфері [5, с. 97]. Вознюк А.А., Пиняга Р.О. відзначають, що зайняття гральним бізнесом нерідко супроводжується легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, тобто по суті його можна вважати виявом організованої економічної злочинності [6, с. 99].

У свою чергу, Топорецька З.М. вбачає суспільну небезпечність грального бізнесу, головним чином, у формуванні в особи стійкої психологічної залежності від гри (лудоманії), коли вона вже не здатна самостійно зупинитися і таким чином витрачає всі кошти на гру, що спонукає вчинення нею інших злочинів проти власності заради можливості продовжувати гру [7, с. 1]. Щоправда, зв'язок між розповсюдженням грального бізнесу та вчиненням корисливих злочинів ще недостатньо встановлений. Принаймні, емпіричних даних про те, скільки злочинів було вчинено саме азартними гравцями, не наводить жоден з дослідників цієї проблематики.

Савченко А.В. пов'язує суспільну небезпечність незаконних азартних ігор одразу із двома вказаними напрямами загроз. Учений зазначає, що така небезпечність зумовлена: по-перше, їх здатністю завдати колосальні матеріальні збитки системі господарювання через неконтрольований, масовий і латентний характер, наявність відповідних корупційних зв'язків і підпорядкованість організованим злочинним угрупованням; а по-друге, способами та формами їх вчинення, наявністю корисливої мотивації, руйнівним впливом на суспільну моральність, здатністю викликати в осіб психічну залежність (ігроманію) тощо [8, с. 40]. Його учениця – Н.О. Петричко зазначає, що безконтрольність азартних ігор впливає на формування тіньового сектора економіки, створює необмежені можливості для вчинення шахрайств, легалізації брудних коштів, ухилення від оподаткування та хабарництва, підриває моральні засади суспільства, сприяє поширенню небезпечних психічних хвороб (ігроманії) [9, с. 3].

Тож спробуємо проаналізувати, наскільки реальними є вказані загрози грального бізнесу в сучасних умовах. Ураховуючи вимоги чинного законодавства, сумнівним видається твердження про нерозривний зв'язок грального бізнесу в Україні з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом. Адже злочинні кошти, залучені в індустрію грального бізнесу, не можуть бути легалізовані у виді прибутку грального закладу чи виграшу від участі в азартних іграх в силу законодавчої заборони останніх. Таким чином, використання у гральному бізнесі доходів, отриманих злочинним шляхом, не надає правомірного вигляду володінню, використанню, розпорядженню такими коштами або майном, їх набуттю, що є спеціальною метою злочину, відповідальність за який передбачено у ст. 209 КК України. Підтвердженням правильності цього висновку може слугувати тлумачення, викладене у п. 18 постанови Пленуму Верховного Суду України від 15 квітня 2005 року № 5, де вказується, що використання коштів або іншого майна, одержаних унаслідок вчинення предикатного діяння, при здійсненні незаконної (у тому числі злочинної) діяльності не утворює складу злочину, передбаченого ст. 209 КК України, оскільки в цьому разі їм не надається легального статусу [10]. Крім того, згідно з ч. 1 ст. 3 Закону України «Про заборону грального бізнесу в Україні» від 15 травня 2009 року № 1334-VI прибуток (дохід) від азартної гри суб'єктів господарювання, які організують і проводять на території України азартні ігри, підлягає перерахуванню до Державного бюджету України. Отже, між зайняттям гральним бізнесом і легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом, може існувати лише односторонній зв'язок: отриманий від організації або участі в азартних іграх дохід може бути предметом подальшої легалізації з метою недопущення вилучення такого доходу на користь держави.

Не можна погодитись і з тим, що гральний бізнес завдає істотної шкоди економіці держави через ухилення від сплати податків. Останнє можливе лише за умови легального статусу грального бізнесу, а не його юридичної заборони. Незважаючи на те, що склад злочину, передбачений у ст. 203-2 КК України є формальним (об'єктивна сторона не передбачає отримання винним певного доходу чи відповідної суми коштів від грального бізнесу), – цілком зрозуміло, що діяльність, пов'язана з організацією, проведенням та наданням можливості доступу до азартних ігор має на меті, насамперед, одержання прибутку, тобто є

корисливою. До прийняття Закону України від 19 травня 2011 року № 3383-VI мета одержання прибутку була невід'ємною складовою поняття грального бізнесу. Однак, в силу того, що прибуток від такої діяльності є незаконним (згідно зі ст. 328 Цивільного кодексу України від 16 січня 2003 року № 435-IV не може виникати право власності на майно, здобуте на підставах, що заборонені законом), на особу не може бути покладено юридичний обов'язок сплатити з нього податки. Значні фінансові втрати держави у виді ненадходження в бюджет відповідних податків і зборів, вартості ліцензій і патентів, спричинені саме офіційною заборонаю грального бізнесу, а не його нелегальним функціонуванням.

Дієвим компенсаційним засобом впливу на суб'єктів господарювання, які організують і проводять на території України азартні ігри, є передбачені у ч. 1 ст. 3 Закону України «Про заборону грального бізнесу в Україні» фінансові санкції у вигляді штрафу у розмірі вісім тисяч мінімальних заробітних плат (у 2014 році – 9,744 млн грн) з конфіскацією грального обладнання, що застосовується за рішенням суду, ухваленим за позовом органів міліції та/або органів доходів і зборів. До суб'єктів, які організують або проводять на території України ігри, що відповідають визначенню лотереї, крім випадків, якщо така гра проводиться особою, яка одержала статус оператора державних лотерей, застосовуються фінансові санкції ще більшого розміру – штраф у розмірі шістнадцяти тисяч мінімальних заробітних плат (ст. 14 Закону України «Про державні лотереї в Україні» від 6 вересня 2012 року № 5204-VI). Порівняно із такими розмірами штрафів економічний зиск від грального бізнесу є досить примарним, якщо тільки керівництво суб'єкта господарювання не забезпечило собі надійні гарантії невтручання з боку правоохоронців.

У сучасних реаліях одноосібне зайняття гральний бізнесом малоімовірне. Доволі складний механізм вчинення цього злочину передбачає ряд послідовних підготовчих дій, що включає придбання (оренду) спеціального грального обладнання, облаштування приміщення для проведення азартних ігор, підбір та «працевлаштування» обслуговуючого персоналу. Водночас, не в кожному випадку дії осіб, залучених до різних етапів такої злочинної діяльності, об'єднані спільним умислом. Йдеться, насамперед, про безпосередніх виконавців (адміністраторів, касирів, круп'є, операторів та ін.), а також так званих «номінальних» організаторів грального бізнесу. Дуже часто «номінальні» організатори не знають справжнього власника грального бізнесу, а спілкуються лише з найманими ним особами (охоронцями, особистими помічниками тощо) та отримують всі вказівки від них. Особи ж, що займаються технічною роботою в групі, далеко не завжди поінформовані про її злочинний характер [11].

Вказане опосередковано підтверджується і відповідними емпіричними даними, насамперед результатами судового розгляду кримінальних справ (проваджень) за ст. 203-2 КК України [12]. Так, у період 2011–2013 років за вказаною статтею було засуджено 475 осіб, з них 30 осіб вчинили злочини у складі групи осіб (6,3%) та 7 осіб – у складі організованої групи (1,5%). Жоден із засуджених не вчинив цього злочину в складі злочинної організації. При цьому середній рівень організованості осіб, засуджених за злочини у сфері господарської діяльності, є порівняно вищим: протягом аналізованого періоду 723 особи (7,3%) вчинили ці злочини у складі групи осіб, 198 осіб (2%) – у складі організованої групи і 29 осіб (0,3%) – у складі злочинної організації. Схожа тенденція простежується й у сфері досудового розслідування фактів зайняття гральним бізнесом: за даними Єдиного звіту про кримінальні правопорушення у 2013 році до суду були направлені кримінальні провадження за 384 фактами зайняття гральним бізнесом, 32 з яких (8,3%) вчинено групою осіб [13]. Так, наприклад, працівники Департаменту державної служби боротьби з економічною злочинністю МВС України в березні 2014 року припинили протиправну діяльність організованої злочинної групи, що створила та утримувала на території міста Києва понад 50 гральних закладів [14]. До складу злочинної групи входило 9 осіб, між якими розподілялись ролі та обов'язки. Вказівки організатора беззаперечно виконували менеджери гральних закладів. У складі групи були відповідальний за роботу з персоналом, майстер з лагодження гральних апаратів, бухгалтер, інкасатор та адміністратори.

Безумовно, офіційна статистика не відображає реального стану організованості злочинців у сфері грального бізнесу, насамперед, через труднощі виявлення та документування таких фактів. Однак надзвичайно низький показник реєстрації злочинів за ст. 203-3 КК України, вчинених організованими злочинними угрупованнями, як мінімум, ставить під сумнів наведене Н.О. Петричко твердження про те, що азартні ігри є пріоритетним напрямом діяльності організованих злочинних угруповань [9, с. 13].

Однією з цілей заборони грального бізнесу в Україні, як це вказано в преамбулі однойменного Закону, є захист моральності та здоров'я населення. Небезпечність надмірного захоплення азартними іграми для психічного здоров'я людини визнано на міжнародному рівні. Лудоманію (гемблінг) включено Всесвітньою організацією охорони здоров'я до Міжнародної статистичної класифікації хвороб та проблем, пов'язаних зі здоров'ям, під кодом F63.0 «Патологічна пристрасть до азартної гри». У ст. 36 Цивільного кодексу України зловживання азартними іграми, що ставить особу чи

її сім'ю, а також інших осіб, яких вона за законом зобов'язана утримувати, у скрутне матеріальне становище, визначено підставою для обмеження судом цивільної дієздатності.

Надзвичайно сприятливою умовою поширення згубного впливу на психічне здоров'я особи, особливо дитини, є вільний доступ до азартних ігор. Заборона грального бізнесу, безперечно, є ефективним засобом запобігання залученню широкого кола населення до участі в азартних іграх. Контент-аналіз публікацій з офіційного веб-сайту МВС України про виявлені кримінальні правопорушення за ст. 203-2 КК України засвідчує, що доступ до гральних закладів організовується, як правило, таким чином, щоб туди не змогли потрапити сторонні чи випадкові відвідувачі. З метою приховування грального бізнесу злочинці використовують широке розмаїття конспіративних заходів, зокрема, режим роботи закладу обмежується вечірнім або нічним періодом доби, вхід до нього відкритий лише для «перевірених» клієнтів чи за попередньою домовленістю, встановлюється особливий порядок отримання та видачі грошей, посилена охорона, зовнішнє та внутрішнє відео спостереження [15, с. 12]. Водночас, аналіз зарубіжного досвіду засвідчує, що подібні особливості функціонування гральних закладів (віковий та майновий ценз для відвідувачів, розташування у спеціально призначених зонах та ін.) є звичайною діловою практикою або навіть обов'язковою нормативною вимогою у країнах, де гральний бізнес перебуває під дією державно-правового регулювання. Таким чином, не лише законодавча заборона, але й належний державний контроль грального бізнесу, що передбачає визначення спеціальних обмежень та вимог до суб'єктів, які організують і проводять азартні ігри, може слугувати надійним бар'єром для зростання існуючої загрози моральності, індивідуальному та громадському здоров'ю.

Детальний аналіз існуючих загроз грального бізнесу є підставою для висновку про невиправдану надмірність криміналізації цієї діяльності у чинному законодавстві України про кримінальну відповідальність. Необ'єктивна оцінка суспільної небезпечності зайняття гральним бізнесом породжує ряд негативних наслідків прикладного характеру. Так, одним із важливих інструментів виконання завдань кримінального провадження, зокрема забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду, є можливість укладення угоди про визнання винуватості між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим. Вирішальне значення для застосування цього правового інституту має наявність суспільного інтересу у забезпеченні швидшого досудового розслідування і судового провадження, викритті більшої кількості кримінальних правопорушень. Приміром, затримання за підозрою у вчиненні злочину за ст. 203-2 КК України адміністратора, який безпосередньо надає можливості доступу до азартних ігор в інтерактивному закладі, породжує суспільний інтерес щодо викриття реальних організаторів грального бізнесу, отримання інформації про обсяг та місцезнаходження коштів, одержаних від нього, розташування інших гральних закладів з метою припинення їх діяльності. Однак, віднесення злочину, відповідальність за який передбачено у ст. 203-2 КК України, до категорії особливо тяжких унеможливує згідно з ч. 4 ст. 469 Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI укладення угоди про визнання винуватості та, відповідно, реалізацію суспільного інтересу в цій сфері.

Проте, найбільшою загрозою необґрунтованих змін до КК України стала активізація корупціогенної складової суспільної небезпечності грального бізнесу. Робота цього бізнесу «в тіні», як уже зазначалося, вимагає прикриття з боку правоохоронців, насамперед, працівників міліції, які згідно з п. 32 ч. 1 ст. 10 Закону України «Про міліцію» від 20 грудня 1990 року № 565-XII зобов'язані забезпечувати в межах своїх повноважень виконання вимог закону про заборону грального бізнесу в Україні. Адже, які б заходи конспірації не застосовували організатори грального бізнесу, неможливо тривалий час приховувати діяльність гральних закладів від підрозділів органів внутрішніх справ, що здійснюють оперативно-розшукові та профілактичні заходи. Корупційність грального бізнесу набуває системного характеру. За словами першого заступника Міністра внутрішніх справ В.М. Євдокимова корупційні схеми, які були напрацьовані в роботі гральних закладів за останні роки, притаманні більшості областей і міст України. Зокрема, за функціонування таких гральних точок сплачувалося щомісяця 1000 дол. США начальнику ДСБЕЗ району, 500 дол. США – оперативному працівнику зазначеного відділу, 500 дол. США – в районну прокуратуру, 500 дол. США – у міську прокуратуру. Окремо власники бізнесу сплачували дільничному, патрульно-постовій службі, в карний розшук та співробітникам по боротьбі з кіберзлочинністю [16].

З огляду на викладене, видається, що зменшення чи нейтралізація існуючих загроз грального бізнесу вимагають перегляду закріпленої у КК України оцінки суспільної небезпечності цього діяння. Затребуваність такого рішення обумовлена також наближенням нового етапу державного регулювання грального бізнесу, що ознаменований нещодавно підготовленими Міністерством фінансів України проектами законів «Про діяльність казино в Україні», «Про букмекерську діяльність в Україні», «Про

лотереї в Україні». Тому нагальним завданням, яке потребує наукового вирішення, є оновлення системи засобів реагування на правопорушення у цій сфері.

Список використаних джерел:

1. Сыченко Е. Пациенты игры [Електронний ресурс] / Екатерина Сыченко // Журнал «Експерт Україна». – 2012. – № 14 (343). – 16 апреля. – Режим доступу: <http://www.expert.ua/articles/7/0/10090/>
2. Правова доктрина України (у 5 томах). Том 5. – Кримінально-правові науки в Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку / В. Я. Тацій, В. І. Борисов, В. С. Батиргареева та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова. – Х.: Право, 2013. – 1240 с.
3. Основания уголовно-правового запрета (криминализация и декриминализация) / Отв. ред. В. Н. Кудрявцев, А. М. Яковлев. – М.: Наука, 1982. – 304 с.
4. Скулиш В. Є. Правопорушення у сфері грального бізнесу як загроза економічній безпеці країни / В. Є. Скулиш // Вісник Верховного Суду України. – 2004. – № 12. – С. 41–44.
5. Політова А. С. Соціальна обумовленість криміналізації злочину, передбаченого ст. 203-2 КК України щодо зайняття гральним бізнесом / А. С. Політова // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. – 2013. – № 6-2. – Том 2. – С. 95–98.
6. Вознюк А. А. Характеристика осіб, які вчиняють злочини, пов'язані із зайняттям гральним бізнесом / А. А. Вознюк, Р. О. Пиняга // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2012. – № 4 (59). – Ч. 1. – С. 96–102.
7. Топорецька З. М. Особливості розслідування зайняття гральним бізнесом: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Топорецька Зоряна Миколаївна; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2012. – 19 с.
8. Савченко А. В. Кримінально-правова кваліфікація незаконних азартних ігор / А. В. Савченко // Адвокат. – 2010. – № 1 (112). – С. 40–44.
9. Петричко Н. О. Незаконні азартні ігри: кримінально-правове та кримінологічне дослідження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Надія Осипівна Петричко; Київ. нац. ун-т внутр. справ. – К., 2010. – 20 с.
10. Про практику застосування судами законодавства про кримінальну відповідальність за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом: постановва Пленуму Верховного Суду України від 15 квітня 2005 року № 5 // Вісник Верховного суду України. – 2005. – № 5. – С. 9.
11. Топорецька З. М. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики зайняття гральним бізнесом [Електронний ресурс] / З. М. Топорецька // Часопис Академії адвокатури України. – 2012. – № 3 (16). – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/e-journals/Chaau/2012-3/12tzmzgb.pdf
12. Статистична звітність форми № 7 (річна) «Звіт про склад засуджених» // Офіційний веб-портал «Судова влада України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://court.gov.ua/sudova_statystyka/
13. Статистична звітність форми № 1 (місячна) «Єдиний звіт про кримінальні правопорушення» за січень–грудень 2013 року // Офіційний веб-портал Генеральної прокуратури України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>
14. У столиці оперативники ДСБЕЗ ліквідували «гральну імперію» // Офіційний веб-сайт Міністерства внутрішніх справ України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/1008535>
15. Виявлення та розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із наданням послуг у сфері грального бізнесу: метод. рек. / [Ю. А. Федько, О. А. Сидоров, О. Ф. Вакуленко та ін.]. – К.: Нац. акад. внутр. справ, 2013. – 51 с.
16. Володимир Євдокимов: «Гральний бізнес в Україні має бути викоренений» // Офіційний веб-сайт Міністерства внутрішніх справ України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/1004727>

** Гладун Олександр Зіновійович – кандидат юридичних наук, провідний науковий співробітник відділу досліджень проблем злочинності в економічній сфері Національної академії прокуратури України.*